

BİRLEŞİK ZARF-FİİL KAVRAMI VE ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDEKİ GÖRÜNÜMLERİ

COMPOUND GERUNDIUM NOTION AND CONTEMPORARY TURKISH DIALECTS AND LITERATURES VIEWS

Cihan ÇAKMAK*

Öz

Ek kalıplaşması olayı eklerin kendi anlamlarını kaybederek farklı bir fonksiyonla kullanılması olayıdır. Bu bağlamda hal ekleri de bazen sıfat-fiil, isim-fiiltif ve zaman ekleriyle bir araya gelerek birleşik zarf-fiil adı verilen yapıları oluşturmaktadır. Çalışmamızda ilk olarak zarf-fiil ve birleşik zarf-fiil kavramlarını inceleyeceğiz. Ardından Çağdaş Türk Lehçelerinde karşımıza çıkan birleşik zarf-fiil eklerini örnekleriyle birlikte listeleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: zarf-fiil, birleşik zarf-fiil, Çağdaş Türk Lehçeleri.

Abstract

Affixes become stereotyped mean; affixes lose their meanings and start to use in different function. Concordantly, status affixes occasionally occur compound structures of gerundium by keeping together with participle, infinitive and tense suffixes. First of all in our study, gerundium and compound gerundium notions will be researched. Subsequent to this, compound gerundiums encountered in Contemporary Turkish Dialects and Literatures will be listed with samples.

Key words: gerundium, quasi gerundium, Contemporary Turkish Dialects and Literatures.

Giriş

Zarf-fiiller hareket ifadesi taşıyan ve zaman ekleri almayan dilbilgisi yapılarıdır. Bu bakımdan zarf-fiiller kelime ve cümlelere bir derinlik ve ifade zenginliği kazandırmaktadır. Bununla birlikte sıfat-fiil ve isim-fiiltif eklerinin yanı sıra isim hal ekleriyle bir araya geldiklerinde de birleşik zarf-fiil adını verdiğimiz bambaşka yapılar ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızda başta zarf-fiil kavramı olmak üzere, birleşik zarf-fiil biçim birimi ele alınacaktır. Ardından Türkiye Türkçesi ve 14 Çağdaş Türk Lehçesindeki (Azerbaycan Türkçesi, Tatar Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi vb.) kullanımları örnekleriyle ortaya konmaya çalışılacaktır.

---

* Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkçe Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi (GOÜ-TÖMER), Tokat. cihancakmak1818@gmail.com

1. Zarf-fiil ve Birleşik Zarf-fiil Kavramları

1.1. Zarf-fiil

Ergin 2000'de zarf-fiillerin hareket ifadesi taşıyan fiil şekilleri olduğunu, şahsa ve zamana bağlanmayan mücerret bir hareket halini karşıladığını ifade etmektedir. Yazara göre, eylemin veya fiilin hareket halini karşılayan zarf-fiiller *zarf-fiil* olarak adlandırılmaktadır. zarf-fiillerin bir diğer adı *hal fiilidir*. Çekimsiz fiil şekilleri olan bu yapıların belirgin bir zaman eki yoktur. Bir hareket hali karşılarlar. Bunun için isim gibi kullanılmaları mümkün değildir. Bununla birlikte olumsuzluk eki alabilirler (Ergin, 2000: 582).

Banguoğlu 2007'de zarf-fiilleri fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı şekiller olarak tanımlamakla birlikte söz konusu yapıların tamamının zamana bağlı olmadığını vurgular. Bu bakımdan zarf-fiiller ad-fiillere benzer, sıfat-fiillerden ayrılırlar. Zarf-fiillerin, sıfat-fiiller gibi bazıları *vardığımızda* örneğinde olduğu gibi iyelik eki alırken *oturalı, duracakken* örneklerinde olduğu gibi söz konusu eki almayan örnekler de vardır (Banguoğlu, 2007: 427-428).

Korkmaz 2007'de zarf-fiil kavramı için şu tanımlamayı yapmaktadır: "Zarf fiiller bir yanıyla fiil, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için, fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede, şahsa ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen ancak yargı bildiren fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler. Kısaca, zarf-fiiller fiillerin zarf görevini yapan yardımcılarıdır. Çekimli fiile dönüşmeleri mümkün değildir. Her türlü fiil kök ve gövdelerine belirli eklerin getirilmesi ile oluşturulan zarf-fiillerde de, fiillerdeki asıl anlam değişmez. Bu yönüyle ad soylu zarflardan ayrılırlar." (Korkmaz, 2007: 983).

Karaağaç 2012'de zarf-eylem tabirini kullandığı için zarf-fiil kavramı için şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

"Eylemlerin yüklem olarak kullanımları yanında, bir de eylemsi (eylem adı, ad-eylem ve zarf-eylem) kullanımları vardır. Eylemsiler, eylemden türetilmiş adlardır; cümlenin, yani kip ve zaman bildiren ad-eylemler, eylem adları ve onların çekimli biçimlerinden doğan zarf-eylemlerdir. Zarf-eylem ile zarflaşma sürecini gösteren eylemsi+edat yapısı dışındaki bütün eylemsiler, ya bir eylem adı ya da eylemin gerçekleşme biçim ve zamanının adıdır. Türkçenin şekil ve zaman ekleri, ad-eylem ekleri, eylem adı eklerini, bir bütün olarak düşünmek gerekir. Daha üst ikincil bir yapıya geçerken eylem adları ile ad-eylemle, durum eki veya çekim edatı alırlar; fakat zarf eylemle, eylem adları ile ad-eylemlerin çekimli biçimlerinden doğdukları için yeni bir ilişkiye eksiz girerler. İkincil üst birimde eksiz olarak yer alan zarf-eylemler, görevlerini yer düzeni yönteminden alan yeni cümlenin ögesi olurlar. Her türden zarflaşmalar gibi, zarf-eylemler de, sonuna getirildikleri söz veya söz öbeğini yüklemle ilişkiye hazır hale getirirler. Eylemin eylem adı veya ad-eylem kullanımları ise, adların girdikleri bütün çekimlere girerler, adların aldıkları bütün ekleri alırlar ve ancak böylece, yeni ve üst birimdeki ilişkilerine hazır hale gelirler. Durum ekleri veya çekim edatları almış eylem adı ve ad-eylemler, zarf-eylem eklerini ve zarflaşma sürecini temsil eden edat öbeklerini yaparlar." (Karaağaç, 2012: 377-378).

Gülsevin 2010'da zarf-fiil kavramını şöyle açıklamıştır: "Fiilleri başka fillere bağlamak üzere zarflaştırılan eklerdir. Aslen zarf-fiil eki olan şekiller bulunduğu gibi başka eklerin bir araya gelmesi ile zarf-fiil fonksiyonunu üstlenen yapılar da vardır (-dUk+dA gibi). Ayrıca, cümlenin içindeki başka unsurlarla bir araya gelerek zarf-fiil görevinde kullanılmış olan zaman veya kip ekleri de bulunmaktadır (Örn. kaçan...F-dı yapısı, '...-dığında, ...-ınca" anlamında kullanılmaktadır." (Gülsevin, 2010: 97).

Yukarıda da görüldüğü üzere söz konusu şekil için zarf-fiil, hal fiili ve zarf-fiil kavramları kullanılmıştır. Bu durum dilcilik literatüründe birtakım farklı adlandırmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Mustafa Öner "-matı zarf-fiilleri Hakkında" başlıklı makalesinin giriş kısmında yer alan dipnotunda bu karmaşayı gidermek üzere şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Dilcilik literatüründe, isim fiil (isim-fiil; sıfat fiil; sıfat-fiil); zarf fiil (zarf-fiil) ve fiil ismi gibi terimler kısmen yaygınlık kazanmış olsa da, gereği gibi titiz bir tenkit süzgecinden geçirilmemiş bu terimlerin kargaşası duruluncaya kadar, en azından şimdilik, Latince kaynaklı bu sözleri kullanmayı uygun gördük; isim-fiil, zarf-fiil ve fiil ismi gibi adlandırmalar, zaten sınırlı miktardaki gramer terimimizin bir araya getirilmesiyle yeniden üretiliş yapılarına dayandığı için, terim tekniği bakımından yetersiz ve hatta ana dilimizin öğretiminde ortaya çıkan zorluklar dolayısıyla sakıncalı olmaktadır. Fiil, isim ve zarf terimlerini anlamış bir gramer öğrencisine, tekrar, aynı terimlerin kombinezonlarını kullanarak fiil ismi, isim fiil ve zarf-fiilin ne olduğunu anlatmak epey zor olmaktadır. Ayrıca adlandırma bakımından da, isim fiil (partisip) 'isim halindeki bir fiil' demek ise 'süzme yoğurt' tamlamasındaki 'süzme' sözüne de, bu terimin anlayışına dayanarak isim fiil veya sıfat fiil demek mümkün olmaz mı? İsim bir kelime çeşidi olarak (leksikolojik adlandırmayla) bellidir; fiil, bazı dilcilere göre hem bir kelime çeşidi (leksikolojik) hem de cümlede yüklenmiş fiil (sentaks) unsurudur; zarf da hem leksikolojide hem sentaksta kullanılmaktadır. Yani, isim, fiil ve zarf sözlerini tek başlarına terimleştirmişken, bunların bir de türlü kombinezonlarını yaparak, yaklaşık altı tane başka kavramı adlandırmak, Türkçe gramer öğretimindeki zorluklara yenilerini eklediği için, dilciliğin farklı disiplinlerdeki çağrışımlarına kapalı olan bu yabancı terimleri, şimdilik maksada, daha uygun gördük. Nihayet, dil bilgisi öğretiminde, partisip kavramını vasıf fiili ve zarf-fiil kavramını da hal fiili adlarıyla anlayışlı hale getirmek mümkün olmaktadır." (Öner, 2011: 67).

Zarf-fiil kavramı şahsa ve zamana bağlanmayan ve bir hareket ifadesi taşıyan gramer şekilleri olarak Türkçenin kullanımına işlerlik kazandıran çok önemli yapılarıdır. Bununla birlikte söz konusu yapının adlandırılmasında ortaya çıkan farklılıkların giderilmesi için zarf-fiil, sıfat-fiil gibi kavramlardan ziyade ifadede birlik sağlanması için bunların Latince karşılıkları olan zarf-fiil ve sıfat-fiil terimlerinin kullanımının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

1.2. Birleşik Zarf-fiil

Aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara “quasi¹ zarf-fiil” (birleşik zarf-fiil) denir. *Arkadaşın da gel-diğinde sinemaya gidebiliriz.* Örneğinde görüldüğü gibi *-dlğIndA* yapısında *-DIK* sıfat-fiil eki; *+In* üçüncü teklik iyelik eki; *+DA* lokatif eki olarak kullanılmaktadır. Bu üç ayrı ek bir araya gelince kendi fonksiyonlarını terk ederek yepyeni bir görev kazanmışlardır. Burada artık ne sıfat-fiil, ne iyelik, ne de bulunma hali söz konusudur. Bu birleşimde eklendikleri fiili geçici zarf yapmış birleşik bir dilbilgisi yapısı söz konusudur. (Gülsevin, 2000: 127). “Osman Nedim Tuna’nın kullandığı ‘quasi’ Kelimesi dilimizde ‘hemen hemen, aşağı yukarı’ anlamlarını taşır. Yani, *quasi gerundium* demek, ‘‘tam zarf-fiil değil de, hemen hemen zarf-fiil olabilecek bir yapı; ya da aşağı yukarı zarf-fiil sayılabilecek bir yapı’ demektir.” (Gülsevin, 2000: 128).

Görüldüğü gibi birleşik zarf-fiil yapısında birbirinden bağımsız ve farklı görevlerde kullanılan dilbilgisi yapıları cümlede farklı gramer kategorileri kazanarak yepyeni bir fonksiyon üstlenmektedir. Türkiye Türkçesinde sıklıkla karşımıza çıkan söz konusu yapılar Çağdaş Türk lehçelerinde de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

1.3. Çağdaş Türk Lehçelerinde Kullanılan Birleşik Zarf-fiiller

Bu bölümde Ahmet Bican Ercilasun’un editörlüğünde bölüm yazarlığını aşağıdaki Türkologların yaptığı gramer bölümlerinden istifade edilmiştir: Ahmet Bican Ercilasun (ed.) (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çağavuz Türkçesi, Nevzat ÖZKAN (s.135-137)

Azerbaycan Türkçesi, Yavuz KARTALLIOĞLU-Hüseyin YILDIRIM (s. 213)

Türkmen Türkçesi, Mehmet KARA (s. 278-279)

Özbek Türkçesi, Rıdvan ÖZTÜRK (s. 338-342)

Kazak Türkçesi, Ferhat TAMİR (s. 472)

Kırgız Türkçesi, Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL (s. 526-527)

Karakalpak Türkçesi, Ceyhan Vedat UYGUR (s. 596-597)

Nogay Türkçesi, Dilek ERGÖNENÇ AKBABA (s. 662)

Tatar Türkçesi, Mustafa ÖNER (s.727-728)

Başkurt Türkçesi, Habibe YAZICI ERSOY (s. 794)

Kırım-Tatar Türkçesi, Zühâl YÜKSEL (s. 863-864)

Karaçay-Malkar Türkçesi Ufuk TAVKUL (s. 920-922)

Kumuk Türkçesi, Çetin PEKACAR (s. 997-998)

Yeni Uygur Türkçesi Habibe YAZICI ERSOY (s. 411-412)

1.3. 1. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesinde görülen birleşik zarf-fiillerin sınıflandırması için Zeynep Korkmaz (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, s. 1011-1012 isimli kaynak

kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde instrumental, eşitlik, ablatif, lokatif ve datif durumu ekleriyle kurulan başlıca zarf-fiiller şunlardır:

a. Instrumental ekiyle

-maksızın (< -mak -sız -ı -n): Şekilce *-mak* isim-fiil, *-sız* isimden isim yapım eki ve *-n* instrumental ekidir. “Bu ekle yapılan zarf-fiiller (yarı gerundium, quasi gerundium)’dur. Burada ayrı ekler mevcuttur. Eklerin birleşmesi ile zarf-fiil fonksiyonu oluşur. *-mAKsIzIn* zarf-fiili yarı zarf-fiil, *-mAdAn* zarf-fiili ise gerçek zarf-fiildir.” Gürer Gülsevin, Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, SAYI 5, 2000, s.122-143 makalesinden naklen; Tuna, Osman Nedim, Türk Dilbilgisi Fonetik ve Morfoloji, (Ders Teksiri), İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları 3, Malatya 1986, II Morfoloji s.30.

Bu olaydan duyduğu kederi durup durmaksızın ortaya atıyorlar. (Y. Kemal, İM, 141).

G. Lewis, “*Turkish Grammar* adlı eserinde bu tür yapılar için ‘gerund-equivalent’ terimini kullandığını belirtmiştir. Bu terim ise ‘zarf-fiil eşdeğeri’ olarak dilimize aktarılabilir. Ancak, bu yapılar incelendiğinde, batı dillerinde kullanılmış olan ‘quasi (*hemen hemen, aşağı yukarı*)’ veya ‘equivalent (*eşdeğer*)’ ifadelerinin, ilgili yapılar için doğru tanımlamalar olmadığı görülür. Çünkü, *-(y)InCA*, *-(y)Ip* şekilleri eklendikleri fiilleri ne derece geçici zarf haline getiriyorsa, *-(y)Iyormuş gibi*, *-DİK+iyelik+dA* şekilleri de fiilleri aynı derecede geçici zarflar haline getirmektedir. Yani bunlar da tam bir zarf-fiil özelliğindedir. Farklı yanları ise, bunların; *-(y)A*, *-(y)All*, *-(y)ArAK*, *-(y)InCA*, *-(y)Ip*, *-ken*, *-mAdAn* ekleri gibi zarf-fiil şekilleri olarak doğmayıp, başkaca ek ve edatların bir araya gelip birleşmeleri sonucunda bu fonksiyonu üstlenen birleşik yapılar olmalarıdır.” (Gülsevin, 2000: 128).

b. Eşitlik ekiyle

-dıkça / -dukça (-dık/-duk + ça) : *-dık/-duk* görülen geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile *-ça* ekvatif ekinin birleşmesinden oluşur ve “-dığı sürece” ve *süreklilik* anlamında kullanılır. Batı Türkçesinde kullanılan bu birleşik zarf-fiil, Türkiye Türkçesinde çok sayıda örneğe sahiptir: *aldıkça, verdikçe, okumadıkça* gibi. (Korkmaz, 2007: 1023).

-dik sıfat-fiilinin Eski Türkçede yalnız *-duk*, *-dük* şekli vardı. Ek vokal uyumuna Osmanlıca içinde bağlanmıştır. Bu sıfat-fiilin dikkat çeken bir başka yönü de iyelik eki olarak kullanılmasıdır. Ancak Eski Türkçe devrinde iyelik eki almadan kullanılan örnekleri de vardır.

-ınca, -ince, -unca, -ünce: *yap-ınca, koş-unca* vb.

Eski Türkçede *-gınça*, *-ginçe* “...incaya kadar” zarf-fiili “-ınca, -dığı müddetçe, -incaya kadar” manasına gelen cümle belirleyicisi olarak vazife görür; isme gelen diğer şekil unsurlarıyla genişletilebilir ve + 1 + 3. şahıs iyelik eki olduğu için (*-ğ + ın + ça*) dudak uyumuna girmez.

küçi yit-ginçe “gücü yettiği müddetçe”, *közüg yumup açkınça* “gözü yumup açincaya kadar”. A. Von GABAİN (2003). Eski Türkçenin Grameri, (çev. Mehmet Akalın) Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. Bu eylem zarfı asıl eylemin işlenmesi için geçecek zaman sınırını belirtir. Talat TEKİN (2000). Orhon Türkçesi Grameri, Ankara: Sanat Kitabevi.

Ek, ET. -ğın + ça > -ğınça; EAT. -ınça, -ince: *ol-ınça, kıl-ınça* vb; Osm. -ınca, -ince: *dur-unca* vb. şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkçede bu zarf-fiil “kadarlık, sınırlandırma” ifade ederken, Batı Türkçesinde *nokta* bildirmeye başlamıştır.

-casına (< - ca - sı - n - a): -ça eşitlik, -sı iyelik, -a ise datif ekidir. (Korkmaz, 2007: 1027).

-IrcAsInA: -Ir sıfat-fiil, -ca eşitlik, -sı iyelik ve -a datif ekidir.

Sabahleyin yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu. (Korkmaz, 2007: 1027).

-mİşcasIna

Adam meyvelere şimdiye kadar böylesini görmemişcesine bakıyordu.

Yusuf utandı. Bir suç işlemişcesine... Başını eğdi. (Korkmaz, 2007: 1028).

-IyormUşcasIna

Birçok şeyler biliyormuşcasına bıyık altından gülmüştü.

Hösük köye girdiğinde önüne gelene, önemli bir sır biliyor da söylemiyormuşcasına gülüyordu. (Korkmaz, 2007: 1028).

-(y)AcAkçAsInA, -(y)AcAkmİşçAsInA

Adam karşıdaki masadaki hanıma yiyecekmişcesine bakıyordu.

Elindeki sopayı birine vuracakmışcasına havaya kaldırdı. (Korkmaz, 2007: 1028).

-mAcAsInA (< -mA - cA - sI - n - A): -casına ekiyle kurulmuş bu zarf-fiil türü bu ekin - ma isim-fiil ekiyle oluşturulmuş birleşiktir.

Haydi kardeş, gel bir lades tutuşalım; birbirimize birer kitap almamacasına! (Korkmaz, 2007: 1029).

-mAmAcAsInA (< -mA-mA -cA - sI - n - A)

O günlerde Büyükhanım odasına dışarıya hiç çıkmamacasına kapanırdı.

Bu kez giden giderse bir daha dönmemecesine gider. (Korkmaz, 2007: 1029).

c. Ablatif ekiyle: İnfinitif ve sıfat-fiilin ablatif ekiyle bir araya gelerek oluşturdukları zarf-fiiller, diğer Türk lehçelerine oranla Türkiye Türkçesinde oldukça az sayıdadır.

-dık̄tan (< -dık̄ + tan), -dİğ̄İndan (< -dık̄ - I - n - dan): -dık̄ sıfat-fiil ekinin -tan ablatif ekiyle bir araya gelerek oluşturdukları zarf-fiil ekidir. Fonksiyonu zaman ve sebep göstermektir.

İş işten geçtikten sonra yapacak bir şey kalır mı? (Korkmaz, 2007: 1030).

-madan /-meden: Menfilik ifade eden zarf-fiil ekidir. Ek, Eski Türkçede -matı, -meti; -matın, -metin şeklindedir.

Gülsevin 2007’de diğer zarf-fiil eklerinin ana fiile zaman bakımından sonralık kazandırdığını, -mAdAn ekinin ise diğerlerinden farklı olarak esas fiile zaman bakımından bir öncelik kazandırdığını vurgular (Gülsevin, 2007: 127).

Öner, “-matı/-meti zarf-fiili Hakkında” başlıklı yazısında Eski Türkçede *Tün udımatı, küntüz olurmatı*. cümlesinde olduğu gibi -matı, -meti zarf-fiilinin bir iç içe

birleşik cümle kalıplaşmasından ortaya çıktığını vurgulamış, *-matın*, *-metin* ekinin ise *-n* instrumental ekiyle genişlemiş bir morfem olduğunu tespit etmiştir (Öner, 2011: 71-74).

ç. Lokatif ekiyle

-DıktA / -DUktA (< -Dik + ta), **-DIğIndA / -DUğUnda** (< -Dik - ı - n -da): *-dik* sıfat-fiili ile *-da* lokatif ekinin bir araya gelmesinden oluşmuş bir birleşik zarf-fiildir. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcada bol kullanıldığı halde Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş ve yerini sıfat-fiil ile lokatif eki arasında 1., 2. ve 3. şahıs iyelik eki almış şekillere bırakmıştır: *aldığımda*, *aldığında*, *aldığımızda*, *vermediklerinde* gibi (Korkmaz, 2007: 1032).

Nuri Yüce *Gerundium im Türkischen* adlı eserinde tıpkı yukarıda Zeynep Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi* adlı eserinde yaptığı gibi birleşik zarf-fiilleri instrumental, ekvatif, ablatif ve lokatif ekiyle yapılanlar olmak üzere guruplandırmıştır: Nuri YÜCE (1999). *Gerundien im Türkischen: Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*, Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 23, İstanbul: Simurg Yay.

1) Instrumental ekiyle

-ışın, *-işin*, *-uşun*, *-üşün*; *-mayışın*, *-meyişin*

-ışgın, *-ışgin*, *-uşğun*, *-üşgün*

-maksızın, *-meksizin*

-mağın, *-megin*, *-mağla*, *-meğle*

-masıyla, *-mesiyle*; *masıylan*, *-mesiyle*; *masıynan*, *-mesiynen*

-dıklayın, *-dikleyin*

-dığına, *-digine*, *-duğuna*, *-dügüne*; *-dığınnan*, *diginnen*, *-duğunnan*, *-dügünnen* (Yüce, 1999: 82-90).

2) Ekvatif ekiyle

-dikça, *-dikçe*

-mışcasına, *-mişcesine*; *-rcasına*, *-rcesine*; *-yorcasına*; *-acağcasına*, *-ecekcesine*: Ek *-ca* ekvatif, *-sı* 3. teklik şahıs iyelik eki, pronominal *n* ve *-a* datif ekinin bir araya gelmesinden oluşmuştur (Yüce, 1999: 96).

-mişça, *-mişçe*; *-mışınça*, *-mişinçe*: Ek *-mış* sıfat-fiil, *-ı* iyelik ve *-ca* ekvatif ekinden oluşmaktadır (Yüce, 1999: 97).

-maca, *-mece*

-mamaca, *-memece*

-mamacasın, *-memecesine* (Yüce, 1999: 92-100).

3) Ablatif ekiyle

-madan, *-meden*

-mazdan, *-mezden*: (< *-maz* 'sıfat-fiil eki' -dan 'ablatif eki') (Yüce, 1999: 103).

-dıkdan, *-dikden*: (< *-dik* 'sıfat-fiil eki' + dan 'ablatif eki') (Yüce, 1999: 104).

-(ğ)andan, *-(g)enden*: (< *-ğan* 'part' + 'dan ablatif eki') (Yüce, 1999: 105).

-mışdın, *-mişdin*: (< *-muş* 'sıfat-fiil' + *dın* 'ablatif eki') (Yüce, 1999: 105).

-ışından, -ışinden (Yüce, 1999: 100-106).

4) Lokatif ekiyle

-dikda,-dikde: (-dik 'part' + da 'lok.')

-ğanda, -gende: (< -ğan 'part.' + da 'lok.')

-rda, -rde: (< -r 'part.' + da 'lok.')

-mişda, -mişde: (-miş 'part' + da 'lok.')

-acağında, -eceğinde : (-acak 'part'+ı iyelik +n pronominal n+da lokatif eki) (Yüce, 1999: 106-111).

1.3.2. Azerbaycan Türkçesi

-(y)AndA

Heyder Baba, ildırımlar şahanda

Seller, sular şakğıldıyup ahanda

Gızlar ona sef bağılyup bahanda (Ergin, 1981: 1).

-(y)AndAn

Anadan olandan Bakıda yaşayır. "Doğduğundan beri Bakı'da yaşıyor." (Kartallıoğlu, 2007: 213).

Ezize(ye)m gelenden,

Vırse şefa gelens de (Karaağaç-Açıkgöz, 1998: 305)

-dİğcA

danışdıgca "konuştukça", dedikçe "söyledikçe", oxudugca "okudukça" (Kartallıoğlu, 2007: 213).

-mAdAn

gälmädän gabag "gelmeden önce", getmädän evel "gitmeden önce" (Kartallıoğlu, 2007: 213).

-mAzdAn

gälmäzdän gabag "gelmeden önce", getmeden gabag "gitmeden önce" (Kartallıoğlu, 2007: 213).

-IncA

Müdirin ve Rübabä'nin susduklarını görüncä gänc sözä başladı. (Kartallıoğlu, 2007: 213).

1.3.3. Gagavuz Türkçesi

-DIğÇA: -Dik sıfat-fiiline -çA eşitlik ekinin getirilmesiyle yapılan bir zarf-fiil ekidir.

Haylak kaldıkça adını anêrlar.

Tutmuş onun elini da sıktıkça sıkarmış. (Özkan, 2007: 135).

-DIktAn

Doktor onun pulisunu yokladıktan sora, şu cevabı vermiş. (Özkan, 2007: 135).

-DIynAn

“Ek, morfolojik olarak *-DIk + I + ile +n* morfeplerinin birleşmesi ve *ile* edatının ünlüsüyle şahıs eki ünlüsünün kaynaşarak ünsüzleşmesi, *-n* vasıta ekiyle, *ile* edatının *l* ünsüzünün benzeşmesi, *-ğ-* hecesinin yutulması gibi bir dizi fonetik değişimle ortaya çıkmıştır. Fonksiyonu *-InCA* ekiyle aynıdır.” (Özkan, 2007: 135).

Uyandıynan süt istemezmiş içmee.

Türküyü taa bitiremediynen gıncırdayıp açıldı maaza kapusu.

-DIcAAAn(An): Ek *-DIk* sıfat-fiil eki ile *+CAk* küçültme eki *+I* iyelik eki *+n* instrumental eki (*+ile+n*) eklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Özkan, 2007: 136).

Olducaan bende para, birden çevireceem.

Daa sen kapadıcaanan gözünü daalecek senin zengininiin. (Özkan, 2007: 136).

-mAdAAAn: “Bu ek Türkiye Türkçesinde kullanılan *-madan* ekiyle aynı şekilde kullanılmaktadır. Ancak ekin ikinci hecesi *değ*in edatının *-daan* şekline benzeşerek uzamış olmalıdır.”

Öle ona uşaklarına ayırmadaan, küstürmedeen açık söleer, Vera, taa öbürü yaklaşmadaan onun yanına, sordu... (Özkan, 2007: 137).

1.3.4. Türkmen Türkçesi

-mAAn: Hareketin meydana geliş şeklini gösterir ve asıl fiili niteler. *-maan/-mään* ekinin vokali daima uzundur.

içmään “içmeden, içmeksizin, içmeyip”, *uuklamaan* “uyumadan, uyumaksızın, uyumayıp” (Kara, 2007: 278).

-AndA: Hareketin gerçekleştiği zamanı ve noktayı ifade eder.

alanda “aldığında”, *görende* “gördüğünde”, *işläände* “çalıştığında”. (Kara, 2007: 278).

-anda/-ende zarf-fiil eki vokalle biten bir fiile gelirse, bu fiilin sonunda bulunan ünlü uzar: başla- “başlamak” > başlaanda “başladığında” gibi.

-dIKÇA: Bu ek fiili bir süreklilik anlamı kazandırır.

dinledikçe “dinledikçe”, *okadıkça* “okudukça” vb. (Kara, 2007: 278).

-IIñçAA: Belli bir zaman aralığını ifade eden zarf-fiil ekleri türetir ve iyelik ekleriyle birlikte kullanılır.

alınçaam “ben alıncaya kadar”, *biliñçüün* “sen bilinceye kadar” (Kara, 2007: 279).

-mAzdAn: Bu zarf-fiil eki genellikle olumsuz anlamda kullanılır ve kendisinden sonra *ozal, öñ, öñürti* gibi “önce” anlamına gelen kelimeler kullanılır.

garamazımdan ozal “ben bakmadan önce”, *gitmeziñizden öñürti* “siz gitmeden önce” (Kara, 2007: 279).

-yAAñçAA: “ıñçaa/-iinçää” ile hemen hemen aynı fonksiyona sahiptir. Kendisinden sonra iyelik ekleri getirilerek kullanılır:

alyaançañız “siz alıncaya kadar”, *baryaançañ* “sen gidinceye kadar”. (Kara, 2007: 279).

1.3.5. Özbek Türkçesi

-mÄy, -mÄyIn: Bu ekler olumsuz zarf-fiil şekilleridir. “-madan, -maksızın” anlamını taşır.

Kanatını kuş kâkmäyın “Kanatını kuş çırpmadan

Uyanır el pãolãnläri Uyanır el pehlivanları”

Mening köp güllärim açılmäy “Benim nice güllerim açılmadan hazan oldu.” (Öztürk, 2007: 339).

-GÜñçÄ: Frekansı yüksek olup iyelik ekleriyle birlikte de kullanılmaktadır.

Cãn çekmägünçä cãnãnä qayda? deydi halk. “Can çekmeyince canane nerede? der halk.” (Öztürk, 2007: 340).

-gÄñçÄ (-gÄñmçÄ...): Ekin iyelik eklerini alarak genişlemiş şekilleri de vardır: -gänimçä, -gäningçä, -gäniçä vb. Zaman ve sınırlama anlamlarını karşılar.

Kökyäl degänläriçä bär ekän. “Kökyal dedikleri kadar var imiş.”

Bolgänimçä bolgän erdim “Olduğumca olmuş idim

Yok, yänä boldirdi nâz Yok, yine oldurdu naz” (Öztürk, 2007: 341).

-gÄndÄ (-gÄñimdÄ...): -gän sıfat-fiil ekinin lokatif eki ile genişlemiş şekli olan söz konusu morfemin iyelik eki alan şekilleri de vardır. Ek “-dığı zaman, -dığında, -ınca” anlamını karşılar.

İzlärgä qarägändä, ayıq şu yerdä karnini toydirgan edi. “İzlere bakınca, ayı şu yerde karnını doyurmuştu.”

Miltıq ätgänimizdä qorkıb qaçdı. “Silah attığımızda, korkup kaçtı.” (Öztürk, 2007: 341).

-mÄsdÄn: -mäs sıfat-fiili ile -dän ablatif ekinin birleşmesiyle genişlemiş bir şekildir. İşlek bir ektir. -madan anlamını karşılar.

Toxtamäsdän küläversängiz, başqalär häm külip yubârädi. “Durmadan gülerseniz başkaları da gülüverir.”

Päläoni savutmäsdän yetküzip bârädi. “Pilavı soğutmadan hemen yetiştirir.”

Ziyâfät tügämäsdän çıqıp ketsäk. “Ziyafet bitmeden çıkıp gitsek.” (Öztürk, 2007: 341-342).

1.3.6. Yeni Uygur Türkçesi

-mAy; -mAyIn: Bu zarf-fiil eki -a, -e, -y ile -p zarf-fiil eklerinin olumsuzunu yapar: *almay* “almayıp”, *bilmey* “bilmeyip” (Yazıcı Ersoy, 2007: 411).

-GÜçA: Hareketin yapılma zamanını gösterir. “-ınca, -ıncaya kadar” anlamını verir: *kälgüçä* “gelince, gelinceye kadar”, *başlığuça* “başlayınca, başlayıncaya kadar” (Yazıcı Ersoy, 2007: 411).

-ĞUnça: “-ınca, -incaya kadar” anlamını verir: *yetgünçä* “yetince”, *kütkünçä* “bekleyince” (Yazıcı Ersoy, 2007: 411).

-GIII: Asıl fiildeki hareketin ortaya çıkış sebebini bildirir: *bärgili* “vermek için”, *satqili* “satmak için”. Ayrıca “-dan beri” anlamında da zarf fiiller yapar: *kälgili* “geldiğinden beri” (Yazıcı Ersoy, 2007: 411).

-ĞAçça: Hareketin neden yapıldığını bildirir: *algäçça* “aldığı için”, *kätkäçkä* “gittiği için” (Yazıcı Ersoy, 2007: 412).

-ĞAnseri: Hareketin devamlılığını gösterir. Türkiye Türkçesinde “-dıkça” anlamı verir: *yazğanseri* “yazdıkça”, *içğanseri* “içtikçe”, *oquğanseri* “okudukça” (Yazıcı Ersoy, 2007: 412).

2.2.7. Kazak Türkçesi

-ĞAnda: Türkiye Türkçesindeki “-dığında, -diğinde, -dığı zaman” zarf-fiilinin anlamında kullanılır: *kış bolğanda* “kış olduğunda, kış olduğu zaman”, *cel eskende* “rüzgar estiğinde, rüzgar estiği zaman”, *saş saş külgende* “kahkahayla güldüğünde” (Tamir, 2007: 472).

-ĞAnşa: Türkiye Türkçesindeki “-incaya kadar” zarf-fiilinin karşılığıdır.

Körüşkenşe küin caqsı bolsın. “Görüşünceye kadar gününüz iyi olsun.” (Tamir, 2007: 472).

-ĞAII: Eski Türkçeden itibaren görülmeye başlanan bu zarf-fiil eki bugünkü lehçelere kadar kullanılmamıştır. ET. *işidgeli*, *körgeli* vb. Bu zarf-fiil eki bugün lehçelerden Kazak ve Kırgız Türkçelerinde de kullanılmaktadır (Öner, 1998: 233-234).

Seni körmegeli üş ay boldı. “Seni görmeyeli üç ay oldu.”

Ol başka kıalağa barğalı meni unuttı. “O, başka şehre gideli beni unuttu.” (Tamir, 2007: 472).

-mAyInça: Eski devirlerden beri olumsuz ifadeyi zarf-fiil olarak kalıplaşan ET. -matı/-meti; -madı/-medi; -matın/-metin; -madın/-medin ekleri kullanılmaktadır. Fakat bunun yanında -ma-y-u >-mayu >-mayın/-meyin ekleri de olumsuz zarf-fiil ekleri olarak kullanılmıştır. Bu zarf-fiil ekleri bugün Kazakça ve Kırgızcadaki aynen kullanılmaktadır. -mAyInça eki -bu ekin -çA ekiyle genişlemiş şeklidir (Öner, 1998: 234).

Oydı jüzege asırmayınşa tınbayık. “Fikri gerçekleştirmeden durmayalım.”

Habar jetpeyinşe kozgalma “Haber gelmeden kıpırdama” (Öner 1998: 235’den naklen: KKT, 309-310).

Örneklerde de görüldüğü gibi bu zarf-fiil Kaz. -ç->-ş- değişmesi ile -mayınşa, -meyinşe şeklini almıştır. Kazakça ve Kırgızcadaki ünsüz uyumundan ötürü, -bayınça, -beyinçe; -payınça -peyinçe şekilleri de vardır (Öner, 1998: 235).

1.3.8. Kırgız Türkçesi

-ArdA; -rdA

iç-erde “içerken”, *bar-arda* “giderken”, *kül-ördö* “gülerken” (Kasapoğlu Çengel, 2007: 527).

-ĠAnça/-GOnço

al-gança "alıncaya kadar", *bil-gençe* "bilinceye kadar", *kör-gönçö* "görünceye kadar" (Kasapoğlu Çengel, 2007: 527).

-ĠAndA/-GOnDo

men *al-ğanda* "aldığımda", sen *kel-gende* "geldiğinde", men *kör-göndö* "ben gördüğümde" (Kasapoğlu Çengel, 2007: 527).

-ĠAnI/-GOnU

al-ğanı "almak için", *tur-ğanı* "kalkmak için", *kür-gönü* "görmek için" (Kasapoğlu Çengel, 2007: 527).

-BAstAn/-BOstOn

al-bastan "almadan", *kel-besten* "gelmeden", *kör-böstön* "görmeden", *ket-pesten* "gitmeden" (Kasapoğlu Çengel, 2007: 527).

1.3.9. Karakalpak Türkçesi

-MAstAn; -BAstAn: Bu zarf-fiil eki "-madan, -maksızın" anlamında kullanılır.

Tınbastan jañbir kuyadı. "Dırmadan yamur yapıyor."

Ketpesten burın "Gitmeden önce" (Uygur, 2007: 597).

-rğA; -ArğA: "-mak/mek için, -mağa, -meğe" anlamında kullanılan bir ektir.

İşerge suv, jerge tamaq, kiyerge kiyim, şabarğa at joq. "İçmeye su, yemeye yemek, giymeye elbise, binmeye at yok". (Uygur, 2007: 597).

-ĠAnşa: Türkiye Türkçesinde "-e kadar" anlamında kullanılır.

tappağanşa "bulana kadar", *kelgenşe* "gelene kadar" (Uygur, 2007: 597).

-ĠAndA: "-dığında, -diğinde, -ınca, -ince, -ken" anlamlarında kullanılır.

körgende "görünce, gördüğünde" (Uygur, 2007: 597-598).

-ĠAnIktAn: "-dığından, -diğinden" anlamında kullanılır. Hem geçmiş zaman bildirir, hem de iş ve hareketin sebebini ifade eder.

kelgenlikten. "geçtiğinden", *şarşağanlıktan* "yorulduğundan" (Uygur, 2007: 598).

-ArdA: "-dığında, -diğinde" anlamında kullanılır.

aşarda "açtığında", *kelerde* "geldiğinde" (Uygur, 2007: 598).

1.3.10. Tatar Türkçesi

-gAnça: Daha Eski Türkçe devresinde fiilden isim yapma eki -gın/-gin ile -ça/-çe eşitlik ekinin birleşmesinden -gınça/-ginçe zarf-fiili gelişmiştir. Eski Türkçede *yetmeginçe*; Kıpçak Türkçesinde *bargınça* örneklerinde görüldüğü gibi Çağatay Türkçesinde de çok işlek olan -gu, -gü sıfat-fiilinin etkisiyle ek -ğınça, -günçe şekline dönüşmüştür.

"Hareket halindeki nesneyi adlandıran sıfat-fiillerin isim hal ekleriyle birleşerek, hareketi bir hal şeklinde bildiren zarf-fiilleri teşkil etmesi, dilimizde tarih boyunca çok tabii bir gelişme olmuştur (-arda, -ganda, -dukta, -dukça vs.) Burada işlek

bir sıfat-fiil ve fiil çekim eki olarak kullanılan -gan/-gen de söz konusu zarf-fiilin esası olarak ortaya çıkmaktadır: -gan-ça > -gança.”

Añlağançı ukıdım. “Anlayıncaya kadar okudum”

Anıñ kilgeniñ kötöp torgançı, üzim barıp kaytam. “Onun gelmesini bekleyip durmaktansa kendim gidip geleyim.” (Öner, 1998: 231-232’den naklen; HTET, s. 248).

-GAndA: “Bulunma hali ekindeki bulunma kavramından ötürü bu zarf-fiil, hareketin tam gerçekleştiği anlamını verir; halbuki -gança/-gençe ekiyle harekette bir *kadarlık* kavramı ortaya çıkar.” (Öner, 1998: 232).

Tışka çıkķanda min kürşimniñ ışık tişiginnen qaradım. “Dışarı çınca komşunun kapı deliğinden baktım.”

Seyahetten kaytķanda da mini davıl koşları ozatıp kalğan idi. “Seyahetten dönerken de beni fırtına kuşları uğurlamıştı.”

-gAç

Arıgaç yel ittım. “Yorulunca istirahat ettim.”

Açık eytkęç añlaşıldı. “Açık söyleyince anlaşıldı.” (Öner, 2007: 727).

-rgA

Min kiberge kİR ilsem ul çıgarıp köl tüge. “Ben kuruması için çamaşır assam o çıkarıp kül döker.” (Öner, 2007: 727).

1.3.11. Kırım-Tatar Türkçesi

-ĖAncE (sınırlama)

Çemodanımnıñ üstüne oturıp, toyĖance çiberek aşadım. “Valizimin üzerine oturup doyana kadar çibörek yedim.” (Yüksel, 2007: 863).

-ĖAndA (zaman)

Men garĖanda anam yuķlamay otura edi. “Ben gittiğim zaman annem uyumuyordu.” (Yüksel, 2007: 863).

-ĖAndAy (tarz)

AvurĖanday olsañız maña aytıñız. “Hastalanacak gibi olursanız bana söyleyin.” (Yüksel, 2007: 863).

-ĖAnnEn (zaman)

Aptem kelgennen sizge çaptım. “Ablam gelir gelmez size koştum.” (Yüksel, 2007: 863).

-mAzdAn (tarz)

Elmira babasınıñ kederli yüzüne baķtı ve beklemezden soradı: “Elmira babasının kederli yüzüne baķtı ve beklemeden sordu:” (Yüksel, 2007: 863).

1.3.12. Başkurt Türkçesi

-KAndA

alganda, işlāgāndā “çalıştığı zaman”, hüylāgāndā “söylediği zaman” (Yazıcı Ersoy, 2007: 794).

-KAnsA: “-dığı gibi, -dığınca işlevinde zarflar yapar”.

kilgänsä “geldiği gibi”, *sıkķansa* “çıktığı gibi, çıktığınca” (Yazıcı Ersoy, 2007: 794).

-KAnsI: “-e kadar, -ıncaya kadar” işlevinde zarflar türetir.”

uķıđansı “okuyana kadar”, *ķaytkansı* “dönene kadar”, *işitkansı* “işitinceye kadar” (Yazıcı Ersoy, 2007: 794).

-mAyInsA: “Fiildeki hareketin zamanına yönelik “-madan, -meden” işlevinde zarflar türetir”: *turmayınsa* “durmadan”, *külmäyünsä* “gülmeden” (Yazıcı Ersoy, 2007: 794).

1.3.13. Karaçay-Malkar Türkçesi

-mAy; -mAyIn

almay ~ *almayın* “almayarak, almadan”, *aşamay* ~ *aşamayın* “yemeyerek, yemeden”, *bermey* ~ *bermeyin* “vermeyerek, vermeden” (Tavkul, 2007: 920).

-ĠAnlAy

ķızını beşikge salđanlay canına berne sal. “Kızını beşiğe koyunca yanına çeyiz koy.” (Tavkul, 2007: 921).

-mAĠAnlAy: Olumsuzluk ifade eder.

almađanlay “almadan”, *aşamađanlay* “yemeden”, *aytmađanlay* “söylemeden” (Tavkul, 2007: 921).

-GAndA

İşni başlağanda mahtanma, boşağanda mahtan. “İşe başladığında övünme, bitirdiğinde övün.” (Tavkul, 2007: 922).

-GAnII

alđanlı “alalı”, *külgenli* “güleli”, *uçanlı* “uçalı” (Tavkul, 2007: 922).

-GıInçI; -GInçIn

Acal cetđinçi ölüm cok. “Ecel gelinceye kadar ölüm yok”.

Akıllı sağış etđinçi, teli işin bitirir. “Akıllı düşününceye kadar, deli işini bitirir.” (Tavkul, 2007: 922).

1.3.14. Kumuk Türkçesi

-gAndAy: “-mış gibi” veya “-mışçasına” anlamındadır.

tökgendey “kolonya dökülmüş gibi” (Pekacar, 2007: 997).

-mAyII

aşamaylı “yemeden”, *toktamaylı* “durmadan” (Pekacar, 2007: 997).

-ĠAndA; -AĠAndA; -yĠAndA: Türkiye Türkçesindeki “-dığında” veya “-ınca, -ince”ye karşılık gelir.

Yoldaşları kıçırağanda “Arkadaşları çağırđında” (Pekacar, 2007: 998).

-gAndoķ: “-ınca” veya “...-ır ...maz” anlamında gelen fiiller yapar.

Oxup bitgendoğ olturdu. "Okuyup bitirince oturdu."

görgendoğ "görür görmez", bitgendoğ "bitirince" (Pekacar, 2007: 998).

-gAnII: "-alı/-alı beri" yapısının karşılığıdır.

tuvğanlı. "doğalı", kaytğanlı "döneli (beri)" (Pekacar, 2007: 998).

-gInçA; -gAnçA: "-madan/-meden önce" yapısının karşılığıdır.

aşağınça "yemeden önce", barğança "gitmeden önce" (Pekacar, 2007: 998).

1.3.15. Nogay Türkçesi

-ArdA: Ek "-dığı zaman" anlamı vermektedir.

tañ atarda "tan atarken" (Ergönenç Akbaba, 2007: 662).

-GAndA: Bu zarf-fiil eki "-dığı zaman" anlamı vermektedir.

degende "derken", kirgende "girdiğı zaman" (Ergönenç Akbaba, 2007: 662).

-GAndAy: Ek, "-muş gibi" yapısına karşılık gelmekte ve benzerlik ifade etmektedir: *degendey "demiş gibi", ketkendey "gitmiş gibi" (Ergönenç Akbaba, 2007: 662)*

-GANII: "-dan beri" anlamına gelir.

tuvğanlı "doğalı", kelgenli "geldiğinden beri" (Ergönenç Akbaba, 2007: 662).

-GANlAy

bolğanlay "olunca", kelgenley "gelirken" (Ergönenç Akbaba, 2007: 662).

GAnşA

kelgenşe "gelineye kadar", toyğanşa "doyuncaya kadar" (Ergönenç Akbaba, 2007: 662).

-GIşAy

bolğışay "oluncaya kadar", kelgişey "gelineye kadar", satkışay "satuncaya kadar" (Ergönenç Akbaba, 2007: 662).

Sonuç

1. Sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil ekleri kendi aralarında ve zaman ekleriyle nöbetleşebilirler. Bu nöbetleşme sırasında tamamen $\emptyset$ hale de gelebilirler, ya da *-makta* ekinde olduğu gibi hal eklerinden faydalanabilirler.

Sıfat-fiil	Zarf-fiil	Zaman ekleri	İnfinifit
-mış / -miş →	-mışda / -mişde →	-mış, -miş	-ma / -me
-ar, -er, -r →	-arda / -erde →	-r, -ar, -er	-ış, -iş -ş,
-ğan / -gen →	-ğanda / -gende	-makta / -mekte ←	-mağ/mek
-ğan / -ken →	-gli / -kli (erkli)	-mada/ -mede	

2. Birbirinden tamamen farklı olan ekler bir araya gelince kendi fonksiyonlarını terk edip yoğrularak tek bir görev üstlenir. Artık ne sıfat-fiil, ne lokatif vardır. Burada sadece eklendikleri fiili geçici zarf haline getirmiş birleşik bir yapı söz konusudur.

Kısaltmalar

abl. ablatif eki

age. adı geçen eser

Az. Azerbaycan Türkçesi

Çağ. Çağatay Türkçesi

Çuv. Çuvaşça

EAT. Eski Anadolu Türkçesi

ET. Eski Türkçe

Gag. Gagavuz Türkçesi

iye. iyelik eki

Kaz. Kazak Türkçesi

KDT. Kuzey-Doğu Türkçesi

Kıp. Kıpçak Türkçesi

Kırım Tat. Kırım-Tatar Türkçesi

Lok. Lokatif eki

Orh.Abd. Orhun Abideleri

Osm. Osmanlıca

OT. Orta Türkçe

Nog. Nogay Türkçesi

part. sıfat-fiil eki

pro. n. pronominal n

s. sayfa
S. Sayı
Tat. Tatar Türkçesi
TT. Türkiye Türkçesi
Uyg. Uygurca
vb. ve benzeri
Yay. Yayınları

Eser Kısaltmaları

HTET. Hezîrgî tatar Edebi Tili

KKT. Ahmedî İSKAKOV, Kazirgi Kazak Tili, Almatı, 1991.

TTG. V.N.HANGİLDİN, Tatar Tili Grammatikası (morfologiya hem sintaksis) Kazan, 1959.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa (2011). "Türkçede Zarf-Fiil Eklerinin Surum Ekleriyle Kalıplaşması", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1, K1ş, s. 55-68.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2007). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- COŞKUN, Volkan (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Yay.
- Ebul Gazi Bahadır Han (1996). *Şecere-i Terakime*, (Haz. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı Ölmez), İstanbul: Simurg Yay.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, v.d. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara: KB Yay.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (Editör)(2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yay.
- ERGİN, Muharrem (1981). *Azeri Türkçesi*, İstanbul: Ebru Yay.
- ERGİN, Muharrem (2002). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.
- GABAİN, A. Von (2003). *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- GÜLENSOY, Tuncer (2010). *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yay.
- GÜLSEVİN, Gürer (2000). "Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, s.122-143.
- GÜLSEVİN, Gürer (2000). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KARAAĞAÇ, Günay, AÇIKGÖZ, Halil (1998). *Azerbaycan Bayatıları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KARAAĞAÇ, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2000). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ÖNER, Mustafa (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ÖNER, Mustafa (1998). "-matı/-meti zarf-fiili Hakkında", III. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ÖNER, Mustafa (2011). *Türkçe Yazıları*, İstanbul: Kesit Yay.
- ÖZKAN, Nevzat (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- NASKALİ-GÜRSOY, Emine (haz.)(1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ŞAHİN, Hatice (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yay.
- TEKİN, Talat (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul. Kitap Matbaası.

TUNA, Osman Nedim (1986). *Türk Dilbilgisi Fonetik ve Morfoloji*, (Ders Teksiri), İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları 3, Malatya 1986, II Morfoloji s. 30.

YÜCE, Nuri (1999). *Gerundien im Türkischen: Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*, Türk Dilleri Araştırma Dizisi:23, İstanbul: Simurg Yay.